

A kötet apróbb pontatlanságaival kapcsolatban említsük meg azt, hogy Antoine de Croissy 1645-ben nem II., hanem I. Rákóczi György udvarának követe volt — ez nyilván sajtóhiba (64.). A 313. lapon olvasható képjegyzéket is hozzá lehetett volna igazítani az illusztrációk végleges sorrendjéhez. Ami pedig a jegyzetanyagban említett Anglae — Angelae szójátékot illeti (301–302.), amelyhez hasonló Tótfalusinál is előfordul, annak Csombor Márton korában már éppen czeréves hagyománya volt. Nagy Szent Gergely pápa egy legenda szerint azért küldött hittérítőket a szigetországba, hogy az addig pogány angolok „angyalok legyenek”: „angeli sint”.

Kiseb-nagyobb észrevételcink azonban nem csökkentik a könyv jelentős érdemeit. Kovács Sándor Iván a Kortárs szerkesztőjeként gyakorlati tettekkkel bizonyította, hogy régi irodalmunk fényében élményszerűbbé válik mai értékeink, Illyés vagy Sütő művészetének befogadása. Tanulmánykötete újabb lépés azon az úton, amely a múlt és a jelen dialektikus szemléletének révén egy teljesebb, gazdagabb nemzeti műveltséghez vezet.

VÖRÖS IMRE

LENGYEL DÉNES: *BENEDEK ELEK*

(Gondolat, 1974.)

A „Magyar író tragédiája” — Benedek Marcell apjáról 1929-ben írott tanulmánya óta — vajmi keveset változott. Irodalomtörténet-írásunk számára megmaradt annak, „akit tízezrek, százezrek szerettek, és mégsem látott senki igazán”. Sajnos, az irodalomtörténész unoka, Lengyel Dénes sem. Mivel kismonográfiája a teljes életművet az életrajz alakulását követve, az esszéírói szándék szerint elemző, a sorozat műfaji sajátosságaiból következően pedig elbeszélő igénnyel szeretné áttekinteni, ez a kettősség felemás, meghatározhatatlan műfajú alkotást hoz létre. Pedig a könyv, ha szerzője nem Benedek Elek mesélő kedvével és tehetségével akart volna azonosulni, hézagpótló alkotás lehetett volna a 20. századi magyar irodalom történetében. „Elek nagyapó” regényeit, mesekönyveit, publicisztikai, valamint politikusi munkásságát azonban egy újabb mesekönyv magyarázza tovább, mely épp ott fogyatékos, ahol Lengyel Dénes a legmeggyőzőbb érveket sorolhatta volna fel annak bizonyítására, hogy „Benedek Elek több volt, mint Benedek Elek összes művei.” Épp az újra-elbeszélés helyetti értékelő elemzés bizonyíthatta volna

ezt, hiszen az életút és a mű ez esetben is egymással kölcsönhatásban válnak szerves egésszé. Nemcsak a szülőföld és a család, hanem a korai néprajzi gyűjtőmunka, az épp-hogy elinduló politikusi pályafutás, a harcos hírlapírói és szerkesztői vállalások mind-mind egymás eredőiként válhattak életmű- és életút-formáló erővé. A bizonyító erejű elemzések rövid kinyilatkoztatásokká szűkítése azonban szinte prekoncepcióvá alakítja a kisbaconi indulásnak és Benedek Elek etikai tartásának az egyes művekre gyakorolt hatását is. Az írók — így pl. a *Székelyföldi gyűjtés*, a *Székely tündérország*, a *Magyar mese és mondavilág*, sőt leginkább az *Édes Anyaföldem!*, melynek egyes motívumait az alkotói út mérföldkövei kijelölésére használja fel Lengyel Dénes — ennek ellenére mindennél meggyőzőbben bizonyítják a monográfus azon, szubjektív élményanyagokból eredeztetett tételének alapvető igazságát, mely szerint az író „egész emberi magatartása is alkotás volt, hatásában . . . felmérhetetlen”.

Az alapvető probléma az, hogy a kismonográfia csak indításában szembesíti Benedek Elek életművét a történelmi fejlődés menetével, a későbbiekben, az épp elemzett pályaszakaszok megítélésében felbontja az időrendi egymásutánt, s a művekre „a nép mesemondójának” tudatosan vállalt programja bizonyításaként hivatkozik. Benedek Elek alapvetően közösségi elkötelezettségét választott műfajai — elsősorban publicisztikája és gyűjtő útjai eredményeként kötetbe foglalt meséi — önmagukban is igazolják, felesleges tehát az életművet „még elkötelezettebbé” kozmetikázni oly módon, ahogy azt Lengyel Dénes teszi pl. az *Apa mesél* (1888) és a *Székelyföldi gyűjtés* (1882) c. köteteknek az egyedi emberi élményanyag közösségivé formálódását időrend-felcseréléssel „bizonyítva”. „A nemzet mesemondójának” mítoszát az író egyéb műveire kiterjesztő monográfusi alaptétel is csak akkor lenne meggyőző, ha elemzések bizonyítanák politikai cikkeinek (*Drágul a tudomány*, *Zendülés az Alföldön*, *Halljátok, emberek?*, *Mandátumvigécek*, stb.), regényeinek (*Huszár Anna*, 1894; *Katalin*, 1896; *Uzoni Margit*, 1901; *Zsuzsika könyve*, 1910), novelláinak és színműveinek a mesékkel azonos művészi hatásfokát.

Az elemző igényű monográfia nemcsak a minden népszerűsége ellenére sem értékelt meseíró, hanem az egyéb műfajokban is jelentős alkotó Benedek Elek irodalomtörténeti helyének meghatározása szempontjából volna igen kívánatos. Az eddigi összefoglaló kísérletek — Vezér Erzsébet 1937-ben készített, ma már sok szempontból vitatható doktori értekezése, Ortutay Gyula lírai átfűtöttségű emlékmúzeum-avató sorai, valamint Balogh Edgár Lengyel művét megelőző, az elkötelezett politikus Benedek Eleket idéző nagyobb lélegzetű tanulmánya (1956) és kisebb megemlékezései — ugyanis csak az életmű egy-egy szegmentumának áttekintésére vállalkozhattak.

Lengyel Dénesnek tehát minden lehetősége megvolt ahhoz, hogy

úttörő munkát végezzen. Ő azonban kizárólag a mesék legkisebb királyfijának minden akadályt legyőző útját tekinti a Benedek Elek-i életmű szimbolikus értelmű meghatározójának. E koncepcióból következően helyezi előtérbe az író Kisbaconban, majd a legendás híró székelyudvarhelyi Bethlen Kollégiumban eltöltött éveit, s számol be az első emlékező, gyűjtőfüzetes és közvetítők segítségével megvalósított mesegyűjtő-utakról, a soha be nem fejezett, de Greguss Ágost jóvoltából felejthetetlen egyetemi évekről, s az írónak a székelyföldi gyűjtés ügyében Gyulai Pálnál tett, egész életművét meghatározó látogatásáról. „Székely tündérország” Budapesti Hírlap-beli bemutatását, az író országgyűlési képviselői mandátumát és az ifjúsági irodalom helyzetéről tartott szűzbeszédét már mindezek következményének tekinti Lengyel Dénes. A monográfus az etikai tartás bizonyítékaként értékeli Benedek Eleknek a Tiszapártból Apponyihoz való átlépését, majd elzárkózását kora számára sehová nem vezető pártérdekeitől. A monográfia Benedek Elek politikusi pályafutásáról, valamint a Néptanítók Lapjában, az Ország-Világban, a Nemzeti Iskolában, és a Magyar Kritikában, stb. eltöltött éveiről szóló fejezete még adatszerűségében is meggyőző erővel bizonyítja az író haladás iránti elkötelezettségét és továbbjutás-igényét. Kár, hogy mindezt csupán egy felsorolás sejtíti az olvasóval. Az ok-okozati összefüggések részletes feltárásának hiányában ugyanis erőltetett az emberfeletti hatalmakkal küzdő mesehősök és a korabeli népelet párhuzamait kijelentő, de nem bizonyító érvelés-sor. Benedek Elek tiszta embersége ugyanis nem viseli el a bagatellizálást, annál is inkább, mivel cselekvő humanizmusa azért sem szorul mentségre, mert a frontok és ellenfrontok korabeli küzdelmeiben pl. csak az ellenforradalom elutasításáig, s nem a forradalom igenléséig jutott el.

Az író alkotói világgképét tulajdonképpen csak az etnográfus Kovács Ágnes *Meséinek nyelve* c., Lengyel monográfiájába ékelt fejezete (117–138.) magyarázza helytállóan, Benedek Elek leglényegesebb művészi erényének a demitizálásból és delokalizálásból eredő emberközelséget tekintve. Ez az alkotói program pedig közvetlenül vezet az életmű külön fejezetének tekinthető gyermekújságok, első-sorban a legendás híró Cimborá szerkesztéséhez.

Lengyel Dénes monográfiájának legnagyobb érdeme, hogy felhívta a figyelmet irodalomtörténetírásunk Benedek Elekkel szembeni súlyos feledékenységére. Az életmű lényeges állomásainak pontos áttekintése eredője lehet egy kutatás és feldolgozás szintézisét létrehozó monográfiának. Ezt várjuk tőle.

MIKÓ KRISZTINA